

CU CE PROBLEME SE CONFRUNTĂ UN ROMANIST CÂND SE OCUPĂ DE GLOSE MEDIEVALE TIMPURI

MICHAEL METZELTIN

Österreichische Akademie der Wissenschaften

Stimate auditoriu, am revenit cu plăcere aici; vin totdeauna cu plăcere, dar nu totdeauna cu o comunicare. Dar Eugen Munteanu a insistat și atunci am propus să nu vorbesc din nou despre un text biblic, ci să vorbesc despre un șantier de lucru.

La San Millán de la Cogolla, în Spania, există o mănăstire unde s-a creat un centru pentru istoria limbii spaniole, Cilengua. Eu, ca romanist, am fost invitat să fiu membru. Acum un an, directorul Claudio García Turza a propus să facem o ediție nouă a unui text foarte cunoscut; de fapt, nu este un text, ci sunt mai multe texte – este un codex cu patru texte diferite, unde se găsesc o sută și ceva de glose. Pentru un romanist – eu sunt un romanist generalist –, glosele acelea sunt un exemplu, un exemplu foarte vechi, de spaniolă. Se spune că este primul text romanic din spaniolă. De fapt, acolo sunt glose. După mine, nu este un text spaniol. Este adevărat că este o frază, dar după mine o frază încă nu este și un text. Deci, pentru un romanist avem deja cel puțin două probleme. Este primul text din spaniolă? Eu spun că nu. Încă nu este un text, sunt glose. Este spaniolă? Eu spun că nu se știe. De fapt, regiunea Rioja este o regiune de tranziție între Castilia și Aragon. Deci, dacă textul nu este un exemplu de spaniolă veche, se poate să fie un text în aragoneza veche, este un text problematic. Și glosele sunt problematice, pentru că baza este problematică; de aceea, ideea de a republica codexul acela, care încă nu a fost publicat critic, este o idee bună. Grupul a avut ideea ca cineva să facă o comparație panromanică cu cele 100 etc. de glose. Eu am fost singurul paneuropeanist, romanist, și grupul a spus: tu să faci o comparație panromanică. Eu am acceptat. În comunicarea mea voi da mai multe mesaje pentru voi aici. Eu am acceptat, dar nu știu care este țelul clar, nu știu care este obiectivul. O comparație panromanică, de ce nu? [Acum vine deja un mesaj. Eu cred că este bine, din când în când, ca noi, dacă se poate, să facem și o cercetare total liberă, fără să știm unde mergem. De fapt, asta ar fi cercetarea liberă și nu o cercetare condiționată de un obiect.] Deci, de fapt, este o șansă acolo. Insist. Eu nu știu unde vom merge cu proiectul acesta. Care este, de fapt, acum sarcina mea mai concretă? Am făcut o schemă. Trebuie să fac mai multe comparații. Trebuie să fac o comparație între glose și textul glosat, textul glosat este în latină, dar o latină din când în când puțin degenerată, ciudată, deci, de fapt, o latină târzie. Nu sunt texte biblice, dar sunt texte care au o bază biblică. În general, am vazut că textul de bază probabil este Sfântul

Augustin. Sfântul Augustin are, la rândul lui, ca bază un text biblic. Deci, avem o bază biblică, în fond. Așadar, eu cred că am să fac o comparație între o glosă și nu se știe bine dacă glosa este deja romanică sau nu. Textul glosat este un text latin, dar nu în latina clasică. Și apoi, la ideea grupului, am acceptat să fac o comparație cu toate limbile romanice; dar sunt multe. Eu am făcut o selecție de la vest la est. Și am început șantierul. Vă dau un exemplu concret de problemă pe care o am. Insist din nou că este un șantier de lucru și nu știm unde vom merge, dar probabil este interesant. Ne ducem la glosa a șaptea. Am făcut o schemă; insist că este un șantier de lucru, o schiță. Am început cu cuvântul glosat, în cazul acesta este *suscitabi commotiones* etc. Și acolo la margine se găsește o glosă: *moveturas*. *Moveturas* este latină sau nu? Este un cuvânt romanic sau nu? De fapt, nu se știe. Deja este o problemă de limbă. Apoi am adăugat, pentru că grupul este spaniol, o corespondență din spaniola actuală. Corespondența spaniolă actuală ar fi *por moción* și acolo ar începe o altă problemă, dar interesantă pentru un romanist care face gramatică istorică: *movetura* poate fi un cuvânt latin? Poate. Este o formă corectă. Nu există; nu a existat în latina clasică, nu a existat în latina Sfântului Augustin, dar ca formă, de fapt, este corectă. Și dacă eu vorbesc de o formă latină *movetura* și fac gramatică istorică pentru limba spaniolă, de pildă, forma actuală poate fi *movedura*. Ar fi o formă corectă. În general, dacă vă duceți la dicționare normale, cuvântul *movedura* se pare că nu există. Dar un romanist în vârstă, care s-a preocupat de spaniolă, știe care este un dicționar foarte cunoscut. În primul dicționar pentru limba spaniolă există cuvântul *movedura*. Deci, se pare că cuvântul a existat și nu este o invenție a glosatorului, dar nu este un cuvânt normal, corect. Ce am adăugat? Am făcut o listă cu portugheza, galega, asturiana, aragoneza, catalana, occitana, franceza, sarda, italiana și româna. Cum se face asta? În general, cu dicționarul, evident. Trebuie să avem o anumită cunoștință a limbilor romanice pentru a ști dacă corespondența este normală sau nu. Acolo avem imediat o altă problemă. Lista este foarte frumoasă. Să fim sinceri. Portugheza, spaniola, franceza, italiana și româna sunt limbile romanice cele mai importante și eu spun – știu că nu este *politically correct* – că și între limbile romanice sunt câteva mai importante și câteva mai puțin importante. De ce diferențierea este importantă? Pentru că, dacă pentru spaniolă sau italiană eu am acum o documentare care vine din secolul al IX-lea, al X-lea, pentru sardă este mai complicat de avut documentare. Avem o diferențiere de fapt de documentare și de nivel de suprafață. Portugheza și celelalte limbi sunt clar mai dezvoltate, ceea ce înseamnă că lexicul este mai dezvoltat. Deci, comparația cu cele douăsprezece limbi nu este total omogenă. Se vede foarte bine că – este ceva ce am discutat într-o carte care este studiată româna în contrast –, în general, limba română are o cale de dezvoltare foarte diferită, și de italiană, și de spaniolă. Acest lucru este foarte evident și făcând și o comparație cu glosele. Dar ceea ce este mai complicat pentru mine este comentariul, pentru că grupul vrea de la mine un comentariu panromanice. Și de ce s-a făcut glosa? A fost necesară sau nu? Pentru că sunt mai multe ediții pentru

glosă, pentru glose de diferență. Dar am văzut că nimeni până acum nu a explicat de ce există glosă, de ce s-a glosat cuvântul A și nu s-a glosat cuvântul B. Este o cercetare, de fapt, de la zero. De aceea eu încerc să fac o explicație și fonetică și morfologică și semantică și panromanică. Este o propunere. [Și din nou un alt mesaj. Cred că, atunci când facem o cercetare, dacă este liberă, toată lumea este o propunere. O propunere, după cum spunea Mitropolitul, înseamnă că sunt mai multe variante și noi, ca cercetători, trebuie să oferim mai multe variante pentru un fenomen, un fenomen de explicații. [Acum vine mesajul critic. De fapt, eu știu că am noroc cu vârsta mea. Este o absurditate să ceri tinerilor să facă un proiect pe trei ani, unde tânărul cercetător trebuie să știe care este rezultatul. Asta de fapt nu este nici serios. Cercetarea trebuie să fie liberă. Nu știm unde va merge, nu știm care va fi finalul. De aceea este interesant, că, dacă știm deja rezultatul, nu trebuie să facem cercetare].

Explic acum cum am făcut comentariul, iar pentru fiecare glosă comentariul va fi diferit. Concret, pentru a face o glosă, pentru a analiza o glosă, eu am nevoie de mai multe zile pentru a găsi material, apoi, în general, de o zi pentru a unifica materiale și apoi de multe ore pentru a face un comentariu științific. De multe ori comentariul este de o jumătate de pagină. Spun asta pentru tineri. Ce am făcut eu aici? Prima mea întrebare a fost de ce *commotiones* a fost glosat. Se pare că deja cuvântul nu era clar. În spaniolă *commotiones* e normal? se pare că nu. Deci, prima problemă: de ce a substituit cuvântul? Probabil pentru că în secolul al X-lea un cuvânt, un substantiv abstract *commotion*, pentru un public fără știință, fără cunoștințe mai abstracte, deja nu era clar, nu era transparent. Nu era transparent nici din punct de vedere morfologic, căci relația cu *movēre* deja nu era clară. Și probabil din punct de vedere semantic *commotion* era ceva prea abstract. Se poate ca glosatorul să judece că trebuie să facă clară ideea că 'ceva se mișcă', deci trebuie să reiau tema de *movēre* pentru că *movēre* este un verb care s-a păstrat și trebuie să fac o nouă compoziție morfologică, mai transparentă. Pentru asta el, ca un cititor al Sfântului Augustin, avea la dispoziție multe cuvinte tradiționale biblice creștine în sufixul *-ura* sau *-tura*. Ce-am făcut? Asta a fost ideea mea. Probabil el avea la dispoziție un sufix mult mai cunoscut. Dar, de fapt, sufixul era mai cunoscut sau nu? Astăzi, datorită digitalizării, putem intra în operele Sfântului Augustin, ceea ce am făcut, și am început să caut cuvinte care au sufixul *-ura*, *-tura*. Și am văzut că sunt multe, multe, multe. Deci, ipoteza mea este că glosatorul, care era un preot, care îl cunoștea și pe Sfântul Augustin, avea la dispoziție gramatical, morfologic, sufixul *-ura*, *-tura*. Probabil a făcut, pe baza verbului *movēre*, care nu era transparent, cuvântul nou *movetura*, care era pentru un public fără carte un cuvânt mai accesibil. Este o problemă pe care a tratat-o și Eugen Munteanu de mai multe ori, este un *hapax legomenon*, o invenție care nu a avut consecințe? Până încă în secolul al XV-lea cuvântul *movedura* se pare că a existat, deci nu a fost o invenție, un *hapax legomenon*. Forma ne duce la o altă problemă. Este un cuvânt spaniol, probabil. Dar pentru glosator era un cuvânt spaniol sau nu? Revenim la problema *movetura*, este latină sau

este o formă romanică? Se poate și într-un fel, și în celălalt. Pentru că, în aragoneza veche, se poate ca *movetura* să fie un cuvânt romanic, cu dovada că textul gloselor nu este un text castilian, ci aragonez. Mai sunt ipoteze. Din punct de vedere panromanic, compoziția formală a lui *movetura* este specifică pentru Rioja, pentru aragoneză, pentru spaniolă sau, de fapt, intră într-o panoramă panromanică? De aceea trebuie să caut să văd dacă sufixul este panromanic sau nu. De fapt, este panromanic, cel puțin pentru cele cinci sau șase mari limbi romanice. Există și în română *fiertură*, *lovitură*, sufixul a existat și încă este folosit. Există în italiană, există în spaniolă, deci se pare că este un sufix panromanic. Deci, formația *movetura* intră foarte bine într-un context panromanic. Este o formă specială din aragoneză sau este o formă panromanică acceptabilă pentru toți? Probabil soluția a doua este mai convenabilă. Dar, acum, ultima problemă este de ce cuvântul *movetura/movedura* nu s-a impus sau de ce, cu excepția românei, celelalte limbi romanice au reintrodus *commotio*, *-onis*. De ce nu au generalizat *movetura*? Astăzi, toate limbile romanice, cu excepția românei, au din nou cuvântul latinesc. Dar de ce? Ca romanist-generalist, eu spun că trebuie să facem din punct de vedere etimologic o distincție, care nu se face. Etimologia făcută cu lexicul patrimonial este un lucru, și pentru asta avem nevoie de legile fonetice etc. Dar știm că pentru toate limbile romanice lexicul patrimonial este numai 1/5, restul sunt cuvinte noi, sunt neologisme. Dar și istoria neologismelor este foarte interesantă. Probabil, din punct de vedere cultural, este mai interesantă decât lexicul patrimonial. Pentru neologisme gramatica istorică nu este foarte interesantă, dar semantica istorică este foarte interesantă. De ce, la un moment dat, cuvântul nou romanic inventat, recreat, dispare? Dispare pentru faptul că era o pătură mai culturală, mai înaltă. Clericii, preoții, pe de o parte, notarii, pe de altă parte, au recreat limbajul scris, au recreat și au relatinizat și spaniola veche, și catalana veche, și occitana veche etc. Deci, limbile romanice actuale standardizate, cu o tehnologie mai modernă, nu sunt limbile neolatine. Sunt limbile care au la bază o latină creolizată care a fost regramaticalizată și relexificată, formată în Spania, de pildă, până în secolul al XIII-lea, și de aceea se pare că și româna actuală și franceza sunt atât de asemănătoare. Asta a fost o evoluție pe mai multe secole. Dacă facem o comparație cu fazele mai vechi, se pot face diferențe nu totdeauna ușor de înțeles acum.

Eu voi termina aici, pentru că, v-am spus, este un șantier de lucru, care este amuzant (în spaniolă este o practică *divertida*). [Acesta este ultimul mesaj: Cercetarea noastră trebuie să ne facă plăcere – *le plaisir de la recherche*. Dacă nu avem *le plaisir de la recherche*, cred că cercetarea nu este bună. Nu este bine ca cercetarea să fie condiționată de doi ani, trei ani, și de un credit de 20000 de euro și gata. Suntem limitați de Uniunea Europeană, dar trebuie să ne apărăm, să spunem că vrem și o cercetare liberă, plătită normal]. Eu cred că ajunge exemplul de cercetare liberă și îmi cer scuze dacă nu am făcut o prelegere tradițională, așa cum am mai făcut de mai multe ori aici. Mi-am propus să fac ceva diferit și destul de interesant. Vă mulțumesc.